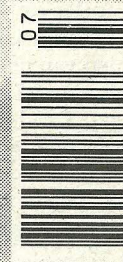

te voet

de wandelkrant van Nederland

uitgave Hobri Pers bv

Postbus 274 3700 AG Zeist tel. 030-6956853 fax 030-6958126 2e jaargang nr. 7 okt. 1996 prijs f 3,45/ Bfr. 70

door het Bossche land

i n h o u d

4 spannend
Corsica

6 Boomkroonpad
in Borger

10 de geschiedenis
van het
georganiseerde
wandelen

12 Pieterpad;
een vervolg

Wie nog een ideale bramenroute zoekt, en dan bedoel ik echt met emmers vol thuiskomen, moet NS-wandeling 'Broek en Donk' gaan lopen. Dit jaar nieuw in het aanbod. Snel gaan lopen voor de andere lezers je voor zijn. Vél braamstruiken dus, en verder kronkelende, met riet begroeide dijkes en drassig land met bos onder

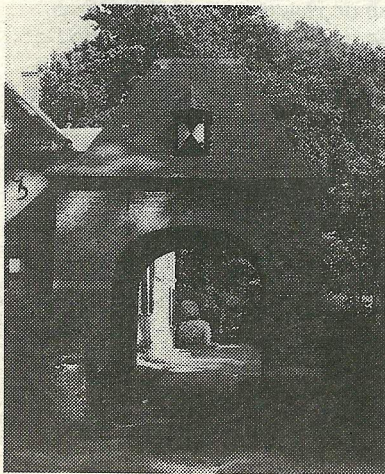
14 Twickel is levende historie

16 herinneringen aan de Nijmeegse Vierdaagse

18 de mosterd-potten van Doesburg

en verder:

- buitenkansen
- menu
- uitgestrekt
- wandelagenda

de rook van de grote stad.

door Frank Flippe

Lekker zomers wandelen langs de meanderende Dommel, daaraan dacht ik bij de NS-wandeling Broek en Donk. Maar de wandeling beschrijft een wijde bocht langs de zuidkant en oostkant van Den Bosch, eindigt in Rosmalen en loopt maar 500 meter langs de Dommel. In plaats daarvan kom je door een landelijk gebied met inderdaad broek en donken.

Broek betekent moeras, drassig land, dus veel riet, lisdodden, wilgen en muggen. Een donk is een verhoging of zachte glooiing langs het water, eerder een duin dan een heuvel. Net als een zeeduin is een donk niet al te steil en hoog en gemaakt van zand. Het zand van een donk komt echter uit een rivierbedding.

Donken liggen in bochten, omdat de stroming en de wind het zand juist daar neerleggen. In de loop der tijd raken donken begroeid. De meeste zijn nu gecultiveerd en begroeid met gras en bomen. Omdat een natuurlijke rivier zijn oevers verlegt, liggen oude donken meestal aan een dode rivierarm.

Op de donk staan vaak huizen of boerderijen. In vervlogen tijden werden die neergezet, omdat het daar droog bleef bij hoogwater. Met de achteruitgang van het kleinschalige boerenbedrijf heeft menige stedeling zo'n knus stulpje weten te bemachtigen en dat is goed te zien rond Den Bosch.

Den Bosch bestond ooit zelf uit 'Broek en Donk'. Het Bosch moet 'broekbosch' zijn geweest, want rond 1184 stichtte Godfried de Derde, de hertog van Brabant, een vesting op een plek waar Dommel en Aa in de Dieze vloeiden, met als doel een bastion tegen Holland en Gelre op te richten en ook een marktplaats te stichten. Zo ontstond

's-Hertogenbosch. De driehoekige Markt kwam op een donk te liggen. Als je goed kijkt, kun je dat nog altijd zien. Met carnaval heet Den Bosch overigens Oeteldonk.

Het gebied van Broek en Donk noem ik het Bossche land, want dit gebied van moeras, watertjes en donken is ongeveer het soort zoals Godfried dat in de twaalfde eeuw aantrof, al moet je er af en toe je fantasie bij gebruiken. Want vijf keer kruis je drukke verkeerswegen, en tijdens een groot deel van de wandeling domineren kantoorcomplexen de horizon.

Wend de blik af en zie het Bossche land zoals het was: vriendelijk kronkelende dijkjes, zandruggen met drassig bos en dromerige boerenstulpen.

Leeghwater

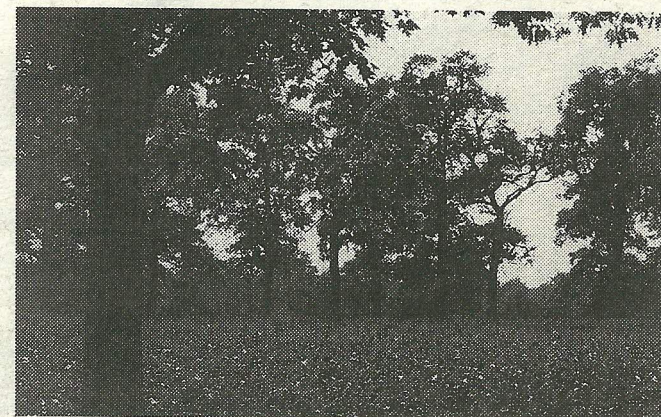
Vanaf het station van Den Bosch, dat voorlopig nog een onoverzichtelijke bouwput is, loop je de stationsweg in, richting binnenstad. Aan het eind sla je rechtsaf en kom je op de markt, die tot op de laatste meter is volgebouwd met kermiskramen. Het levenslustige geschetter van apparaten en het gebrul van levensliederen dreunt nog lang na.

Kermis hoort bij Den Bosch en Brabant, hoort bij de boers-gemoedelijke instelling van de echte Bosschenaar. Als het niet zo warm was geweest, had ik op een terras een Bossche Bol genomen en al smikkelend een tijdje om me heen gekeken. Maar nu loop ik liever door.

De route volgend na de markt, sta je ineens voor de poorten van de Sint

Jan, het mooiste voorbeeld van de Brabantse flamboyante gotiek dat zich denken laat. Zo'n enorme kerk is te danken aan het grote belang dat de kerk hechtte aan het strategisch gelegen Den Bosch. Er is meer dan 200 jaar aan gebouwd, maar het resultaat mag er zijn. Daar kun je niet voorbij zonder er even binnen te lopen. Op het aanpalende laantje De Parade, met dicht loof van oude kastanjes, proef ik na het hectische, warme kermis- en terras-sengedoe voor het eerst weer iets plattelands.

De wandeling verlaat Den Bosch langs de enige kant waar de oude stad niet grenst aan nieuwbouw. Die kant heet het Bossche Broek. Het is er zo vochtig, dat er bijna niet te heien valt. Vroeger was er ook een strategisch belang: de Bossche poorters wilden een vrij zicht vanaf de wallen. Als ze aanvallers zagen komen, kon het Broek eenvoudig

vervolg op pag. 2

onder water worden gezet. In 1629 kon Frederik Hendrik de stad slechts bevrijden van de Spanjaarden dankzij het waterbouwkundig vernuft van ingenieur Leeghwater, die een manier verzon om het moeras droog te leggen.

Lange tijd een gebied van dras en rietvelden, is het nu een laaggelegen, open polder waar je aan de horizon het torentje van Vught ziet prikken. Met wat rechte paden erdoorheen en een gloeiende zon erboven. Waarom ben ik vanmiddag niet naar het strand gegaan? Hordes fietsers rijden me voorbij op dit eentonige stuk, allemaal op weg naar een dichtbijgelegen zwemplas.

Suffig hondje

Ik heb nog 17 kilometer te gaan en ga zo op in mijn gebaal dat ik het plezierige graspad mis dat mij iets minder geasfalteerd door het Broek had kunnen leiden. Aan het eind, aan de oever van de Dommel is het leed geleden. Geen auto's en fietsers meer en daar heb ik ook mijn Dommel, ook al is het maar 500 meter. Daarna buigt het pad naar het oosten. Het gaat die kant op wel steeds meer lijken op wandelgebied. Eindelijk weer bomenlanen; een open polder in de zon duurt nooit te kort.

Het eerste bos op deze wandeling is het Bos van Herlaer, het restant van een oud landgoed. Er loopt één duidelijk pad door. De boerderij Oud Herlaer heeft een oprijlaan met een bordje: "Wacht u voor de hond, zijn gebit is erg gezond". Het enige wat ik zie, is een veulen dat me verwonderd aankijkt, en in de met roodwitte markeringen aangegeven richting, een wilde eikenlaan die na een bocht verandert in een rietbegroeid dijkje. Wonderlijk, zo'n dijk door een bos. Op de donken hier in de omgeving bouwden diverse lokale edellieden hun kastelen. Zo hielden ze droge voeten. Om ook de landerijen eromheen te beschermen, werden de donken omgeven met dijkjes. Over één

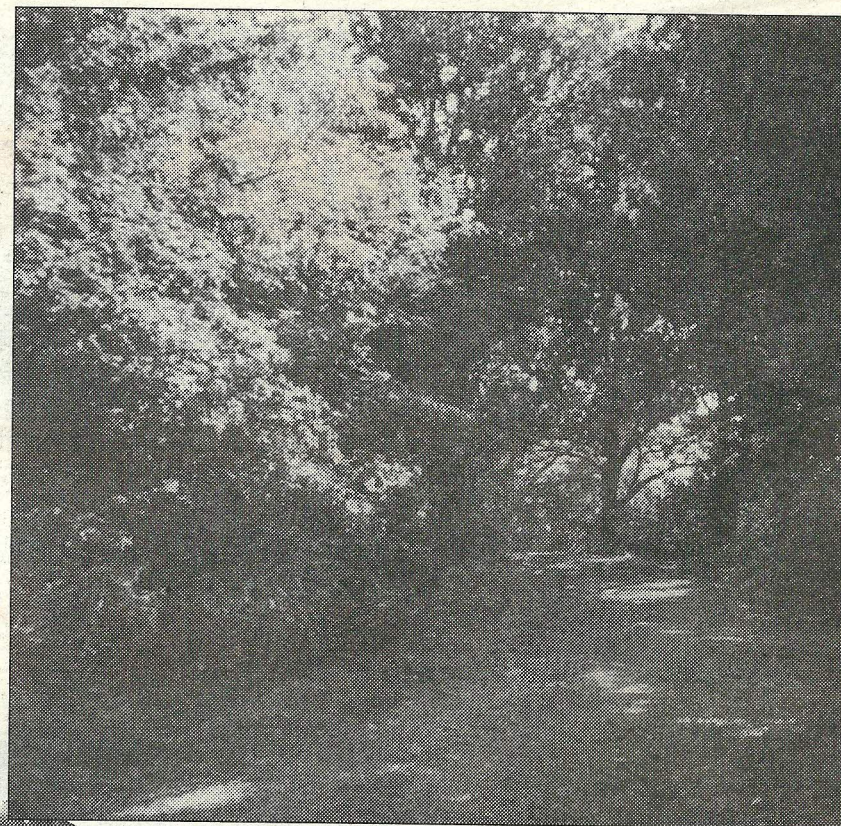
hier ook veel brandnetel. Beide planten tieren welig in de stikstofrijke grond, niet verwonderlijk in dit deel van Nederland, dat zowat verzuipt in de varkensmest. Het maakt niet uit waar of wanneer je gaat wandelen in Brabant, er hangt altijd een poeplucht. Een derde plant die je veel ziet langs deze route is het Sint Janskruid met zijn heldergele bloempjes. Je kunt er een lekkere, kalmerende thee van trekken. Sommige plantjes zijn al uitgebloeid en hebben pluusbollen, net als paardenbloemen. Ik pluus er een paar af, eens kijken of ze het thuis ook doen.

Robin de hut

Om de hoek staat een schuilhut van de Stichting Buiten Bewustzijn, op een vriendelijk, rustig plekje. Voor mij draagt hij al een zekere faam, want hij staat breed uitgemeten op de foto in het Er-op-Uit!-boekje. De routebeschrijving vermeldt twee telefoonnummers van de Stichting. Ik bel op, maar het ene is afgesloten en het andere is een faxpiep waar ook geen woorden uitkomen. Buiten bewustzijn zeker.

Aandoenlijk hutje trouwens. Het heeft zelfs een naam, 'Robin', naar de houtsoort 'Robinia pseudo Acacia', waarvan hij is gemaakt. Dat is een Europese hardhoutsoort die niet hoeft te worden verduurzaamd met wolmanzouten. Dat zijn impregneermiddelen vol zware metalen en arseen, die schuttingen zo'n blauwig-groenige kleur geven. Dit acaciahout heeft genoeg aan een laagje lijnolie. Het heeft een diepe rode kleur en ruikt schoon en nieuw. In Nederland denk ik altijd: hoe lang nog voordat dit

*foto rechts:
gravelpad naar de
Poeldonksedijk*

foto's beneden:

*bramen zoveel als
je lust*

*natuurlijke knipkunst
rond de toren van
Den Dungen*

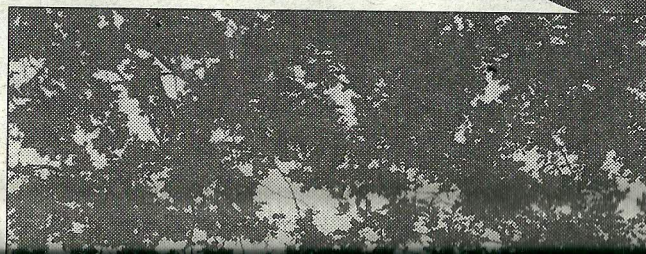
deze poel is een wiel

vergeven is van de wc-papiertjes, pis-lucht en vlekke-rige graffiti, zo vijf kilometer buiten Den Bosch? Op het tafeltje staat een half opgebrand waxinelichtje, een vel schrijfpapier dat met twee stenen op zijn plaats wordt gehouden en een potlood ernaast.

Bovenaan, in keurige letters: "Reacties graag". Het blad is al aardig vol. Een kleine bloemlezing: "Verdraaid, ik stoot mijn knie aan deze verhipte tafelpoot". Een zekere Inge schrijft met ronde meisjesachtige letters dat ze het hier "een lekker plekje" vindt. Enkele

een aardig kapelletje met een geglaazuurd Mariareliëf, in 1946 geschonken door een Bredase studentenvereniging. De twee kilometer na de poelen en de donken bestaan goeddeels uit het oversteken van E-zoveels, kanalen en verbindingswegen en moet maar snel vergeten worden. Mooi wordt het pas weer op landgoed de Wamberg, een heerlijk oud Brabants gebied met een achttiende-eeuws kasteel. Er staan hier heel wat boerderijen dicht bijeen, maar ze zijn stuk voor stuk monumentaal en al even bezienswaardig als de oude bomen. Een landgoed van het soort waar je voor je gevoel altijd te snel uit bent. Maar het laatste stukje naar Rosmalen is bijna even aardig; knoestige lindebomen, een boerenhuis met neogotisch huisje, schilderachtig vervallen schuren, een rustiek kanaal, je vindt het er allemaal.

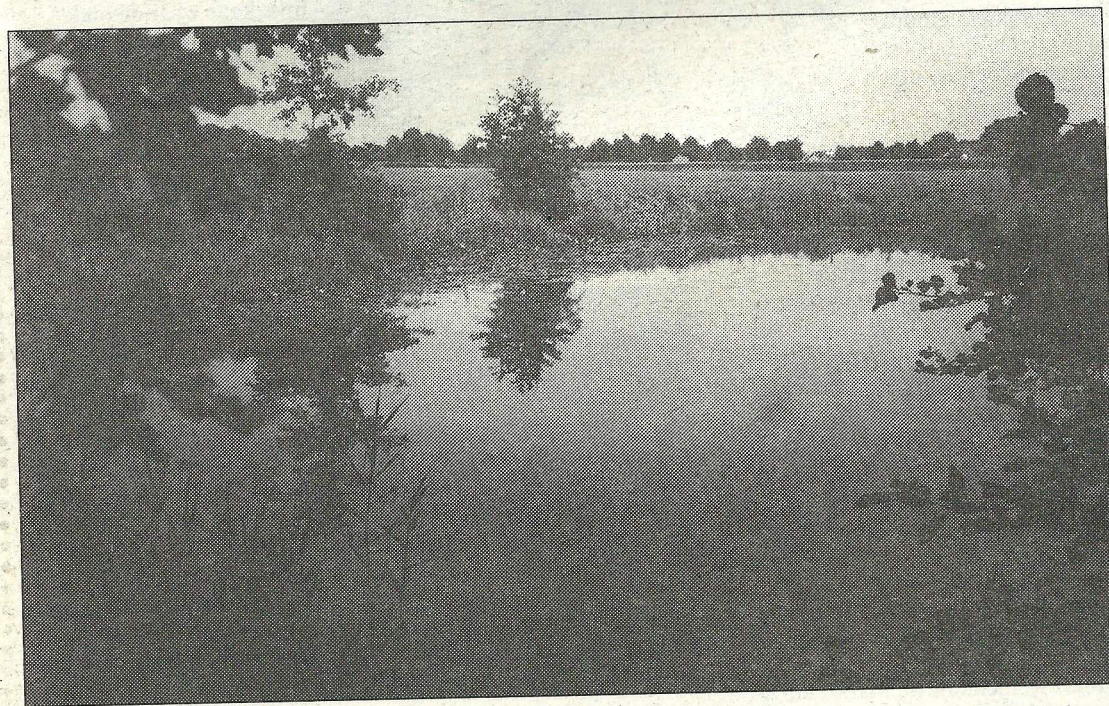
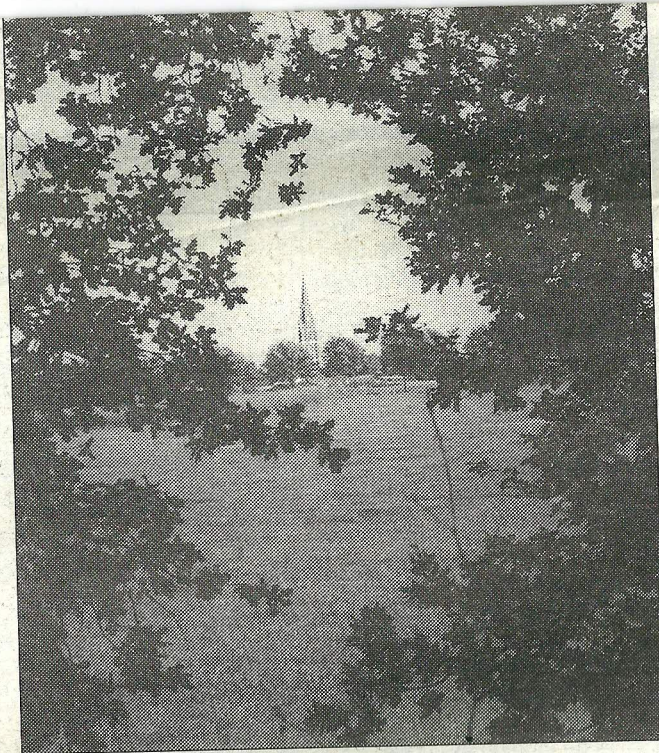

voeten. Om ook de landerijen eromheen te beschermen, werden de donken omgeven met dijkjes. Over één van die dijkjes lopen we nu. Zo gauw we in het bos zijn, lopen we tussen dichte braamstruwelen door. Verderop zie ik iemand voorovergebogen staan plukken. Een magere man met een zeer vuile broek aan. Ook de rest van zijn kleding, zijn haar en zijn suffige hondje zien er smoezelig, om niet te zeggen onoorlijk, uit.

Schuw en verschrikt kijkt hij op als ik hem groet, hij valt bijna in de braamstruiken.

'Aan het verzamelen voor de jam?', roep ik.

'Neuh, gewoon voor zomaar'. Even verderop stop ik om ook te proeven. Ik treuzel, want eigenlijk zijn die twee een schitterende foto waard. Ze trappen er niet in; steeds als ik stop, blijven ze op eerbiedige afstand. Wat een bramen, wat een bramen! Veel zijn nog wrang, maar als je goed zoekt, kun je je rond eten. Er staat

meisjesachtige letters dat ze het hier "een lekker plekje" vindt. Enkele opschriften verder heeft iemand een pijl omhoog getekend naar de ronde letters, met erachter de verzuchting: "ik zou graag hier met je willen zijn, Ingrid."

Dag Jan

Dan door het gehucht Plein. Plein is mij te nieuw en te af, maar aan de andere kant staat een echt oud boerderijtje, met twee witgrijze, gebruinte mannen ernaast die spitten in hun groentetuin. De herrie van de autoweg ernaast lijkt hen niet te deren. Ten oosten daarvan leidt de NS me al snel een kronkelend fietspaadje op, over een dijk. Wilgen, water, een molentje aan de horizon. Toch is dit geen Noord- of Zuid-Holland. Waar zie ik dat aan? De stijl van de boerderijtjes, het knalrode gravel van het fietspad die me doet denken aan België, en een carré van volwassen sparren waar je op kijkt vanaf de dijk. Voor de rest aardige uitzichten tussen de takken door op het kerktorentje van Den Dungen, en elke paar honderd meter een wiel. Dat is een voormalige draaikolk na een dijkdoorbraak. Door de kolkende beweging maakt een wiel erg veel grond los en is soms tientallen meters diep. Oudere wielen, zoals deze, hebben vaak fraai begroeide oevers. En helemaal mooi is het als je een donk naast een wiel hebt.

Juist als ik in de berm een boterham zit te kauwen, komt een groep fietsende bejaarden, dertig man sterk, langs me heen zoeven op blinkende fietsen. De een roept: 'Dag Jan', de ander: 'Heidaar', en zo verder. Moeilijk teruggroeten met je mond vol.

Verderop heb je de Poeldonksedijk en de naam zegt het al: poelen en donken, en véél gerestaureerde huisjes met een galerie of een winkeltje erin. Waar je halverwege dit moois weer eens een weg over moet, staat

een rustiek kanaal, je vindt het er allemaal.

Eenmaal in het forensendorp, neem je als je slim bent niet de drukbesteden hoofdweg naar het station, maar het fietspad tussen de sportvelden door. Het treintje naar Den Bosch, twee stations verder, vertrekt twee keer per uur, achttien over en achtenveertig over. ■

Informatie

De NS-wandeling 'Broek en Donk' staat vermeld in de editie 1996-1997 van Er-op-Uit!. De routebeschrijving koop je voor f 2,50 op het station van Den Bosch, op vertoon van je treinkaartje.

In tegenstelling tot wat Er-op-Uit! vermeldt (10, 13, 17 en 21 km), geeft de routebeschrijving maar twee afstanden aan, die van 17 en die van 21 kilometer. Wel staat er "u kunt de route eventueel na 10 en na 13 kilometer afbreken en met de bus naar Den Bosch gaan". Het had duidelijker gekund. Nu kan de wandelaar deze informatie alleen uit Er-op-Uit! halen. Het boekje vermeldt namelijk dat de 10 kilometer bereikt is bij herberg De Poeling. (aan de Poeldonksedijk en de weg Berlicum-Den Bosch) en de 13 kilometer bij eetcafé De Fuik (aan de Beusingsedijk en de weg Berlicum-Rosmalen).

Overigens: De Poeling is gesloten op woensdag, De Fuik op dinsdag.

Het wandelverhaal beschrijft de 17 kilometer, volgens mij leuker dan de 21, want die loopt terug naar station en getuige het bijgevoegde kaartje zijn dat vooral extra kilometers door buitenwijken.